

ПРОФЕСІЙНА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ КИЇВСЬКИХ МЕДИКІВ ЧЕРНЯХІВСЬКИХ В УКРАЇНОЗНАВЧОМУ КОНТЕКСТІ

Богдан ХАЄЦЬКИЙ

orcid.org/ 0009-0003-7567-275X

аспірант НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: bkhaietskyi@gmail.com

Анотація. Проаналізовано професійну, громадську та культурно-освітню діяльність родини Черняхівських. З'ясовано її внесок у розвиток української науки, культури та державницьких ідей. Наголошено, що родина Черняхівських є унікальним прикладом самовідданого служіння Україні.

Ключові слова: родина Черняхівських, медична наука, Київський університет Святого Володимира, Українська революція 1917–1921 років, національна ідентичність

Постановка проблеми. Історія української національної ідентичності, науки та культури нерозривно пов'язана з постатями, які не лише працювали у своїй професійній сфері, а й присвячували життя утвердженню ідеї української державності. Однією з таких визначних родин були Черняхівські, чия діяльність на межі ХІХ–ХХ століть стала важливим чинником у розбудові українського культурного та наукового простору.

Новизна і важливість дослідження обумовлені комплексною постановкою проблеми: з одного боку – розгляд усіх сфер діяльності представників родини Черняхівських, а з другого – з'ясування їхнього цілісного внеску у формування національно свідомої інтелігенції та її ролі в українознавчому русі. Це завдання є актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору: сучасна Україна, яка переживає виклики війни та культурного спротиву, потребує усвідомлення історичних прикладів відданості національній ідеї та збереження інтелектуальної спадщини, що формує підвалини сьогодення.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що науковці, як правило, вивчали різні аспекти життя та діяльності окремих постатей визначної родини Черняхівських – Євгена Черняхівського, Олександра Черняхівського, його дружини Людмили Старицької-Черняхівської та їхньої доньки Вероніки. Діяльність братів Черняхівських та їхній доробок досліджувалися переважно в медичній сфері та знайшли відображення в загальних працях з історії й розвитку медичної науки, біографічних чи енциклопедичних довідниках.

Меншою мірою у працях істориків і літературознавців родина Черняхівських поставала в контексті культурного відродження, революційних та громадських рухів початку ХХ століття, трагічних наслідків сталінських репресій для української інтелігенції. Водночас комплексне дослідження родини Черняхівських як явища, що поєднало медичну, наукову та культурно-громадську діяльність в єдиному українознавчому контексті, поки що відсутнє. Невирішеними залишаються питання взаємовпливу цих

сфер, ролі родинного середовища у формуванні національно свідомої молоді та значення їхнього спадку для сучасного розуміння української ідентичності.

Мета статті – проаналізувати професійну, громадську та культурно-освітню діяльність родини Черняхівських, з'ясувати її цілісний внесок у розвиток української науки, культури та державницьких ідей. У цьому контексті виявилася необхідність простежити, як праця в галузі медицини (освітньо-науковій та практичній сфері) київських медиків Черняхівських поєднувалася з їхньою активною участю в культурних і громадських процесах.

Виклад основного матеріалу. Історія родини Черняхівських не лише віддзеркалює розвиток української інтелігенції початку ХХ століття, а й уособлює боротьбу за право українського народу на власну історію, мову, культуру і державність. Основна діяльність Черняхівських відбувалася в часи буремних революційних подій, які не могли не вплинути на формування їхніх поглядів та життєвих позицій. З початком Української революції медики та інші фахівці своєї справи намагалися в міру можливостей щось робити для України, жертвуючи особистим часом, коштами.

Видатний український хірург Євген Григорович Черняхівський (1873–1938) народився у селі Мазепинці Васильківського повіту Київської губернії в родині священника Григорія Івановича та Олександри Петрівни Черняхівських. Випускник Київського університету Святого Володимира Є. Черняхівський заснував українську наукову школу хірургії, а у 1904 р. провів першу в Києві операцію із зашивання рани серця.

У часи Першої світової війни

Є. Черняхівський служив у Київському військовому госпіталі. З відкриттям у серпні 1918 р. Українського народного університету в Києві група медиків на чолі з Черняхівським практично з нуля створили в ньому медичний факультет, де Євген Григорович очолив кафедру клінічної хірургії.

З реорганізацією медичного факультету університету в Київський медичний інститут у 1920 р. Є. Черняхівський став його першим ректором і завідувачем кафедри загальної хірургії. Упродовж 1920–1921 років Є. Черняхівський був секретарем першого в Україні Київського хірургічного товариства, заступником голови медичної секції при ВУАН. Прикметно, що Є. Черняхівський першим в історії України почав викладати хірургію українською мовою.

Старший брат Є. Черняхівського, Олександр Григорович Черняхівський (1869–1939), також був знаменитим медиком, його внесок у розвиток української медицини, зокрема гістології, не має аналогів. Свою освіту він розпочав у Києві, де закінчив Третю гімназію, а згодом – Київський університет Святого Володимира (1893). Ще під час навчання брав активну участь у культурно-освітньому житті міста – був членом літературного гуртка «Плеяда», що об'єднував українську інтелігенцію та сприяв формуванню світогляду.

У 1918 р. О. Черняхівський отримав звання професора Київського університету, що стало визнанням його наукових досягнень і педагогічної діяльності. Він активно долучався до організаційних процесів у науковій спільноті: виступив ініціатором створення медичної секції Українського наукового товариства у Києві, створив перше в Україні

Товариство лікарів-українців, яке очолив після реорганізації його у Всеукраїнську спілку лікарів-українців; також був обраний дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Як один із авторів «Російсько-українського словника» (Київ, 1920), першого «Латино-українського анатомічного словника» і активний розробник української медичної термінології зробив значний внесок у стандартизацію наукової мови в галузі медицини [1, с. 10].

Коли розпочалася робота над створенням Української академії наук, О. Черняхівський став одним із перших медиків, залучених до її діяльності. На основі лікарської секції Українського наукового товариства він організував медичну секцію Академії та очолив її, закладаючи фундамент для розвитку української медичної науки. Природничий відділ, до якого належала ця секція, функціонував у структурі Інституту української наукової мови історико-філологічного відділу ВУАН під керівництвом академіка А. Кримського. Він складався з дев'яти секцій: ботанічної, геологічної, географічної, зоологічної, математичної, медичної, метеорологічної, фізичної та хімічної. З 1923 р. О. Черняхівський очолював медичну комісію Інституту української наукової мови, продовжуючи роботу над розвитком термінології та систематизацією знань у медичній сфері.

Аналіз родини Черняхівських в українознавчому контексті неможливий без розгляду діяльності дружини О. Черняхівського Людмили Старицької-Черняхівської та їхньої дочки Вероніки, що залишили глибокий слід в українській культурі та суспільному житті. Батько Л. Старицької-Черняхівської,

знаний письменник і громадський діяч Михайло Старицький, та мати, акторка й активна громадська діячка Софія Лисенко, створили атмосферу, в якій любов до рідного слова, мистецтва і національної ідеї була невід'ємною складовою повсякденності. Сама письменниця пізніше згадувала свої ранні роки словами, що стали майже маніфестом її покоління: «Наше покоління – виключне покоління: ми були першими українськими дітьми. Не тими дітьми, що виростають у селі, в рідній сфері стихійними українцями, – ми були дітьми городянськими, яких батьки виховували вперше серед ворожих обставин свідомими українцями із сповитку». Ця думка виразно окреслює не лише її власний досвід, а й шлях цілого культурного середовища, що зароджувалося на межі XIX і XX століть [3, с. 811].

Справжнє формування її літературної індивідуальності відбулося у 1888–1893 роках, коли вона приєдналася до відомого київського літературного гуртка «Плеяда». У цьому середовищі зосередилися ті, хто прагнув оживити українське слово, надати йому сучасних форм і змістів, протистояти русифікаційній політиці імперської влади. Участь у «Плеяді» відкрила для Людмили можливість долучитися до інтелектуальних ідей того часу та знайти однодумців, що розділяли її світоглядні переконання.

Період Першої світової війни став випробуванням для багатьох діячів культури, і Старицька-Черняхівська не залишилася осторонь. Вона активно працювала в Київському комітеті допомоги українцям-утікачам, які тікали від воєнних лихоліть, а також стала сестрою милосердя у шпиталі, де опікувалася пораненими. Її діяльність у цей час

свідчить про глибоку емпатію та готовність діяти не лише словом, але й конкретними справами. Під час війни вона відвідала на засланні М. Грушевського, що ще раз підтверджує її залученість до громадського руху і підтримку провідників українського національного відродження [4, с. 160].

Після Лютневої революції 1917 р. український рух отримав новий імпульс, і Старицька-Черняхівська стала активною учасницею цього процесу. У квітні 1917 р. її обрано до Української Центральної Ради – органу, який закладав підвалини відродженої української державності. У травні того ж року вона брала участь у створенні товариства «Український національний театр» і увійшла до його президії, працюючи над організацією української сцени як важливого елементу культурного та національного самоствердження.

У наступні роки її громадська діяльність лише посилювалася. 22 жовтня 1918 р. як представниця Міністерства освіти вона виступила на урочистому відкритті Кам'янець-Подільського державного українського університету, що стало знаковим моментом у розвитку української вищої освіти. Уже наступного, 1919, року письменниця разом із однодумцями стала співзасновницею Національної ради українських жінок у Кам'янці-Подільському, де обійняла посаду заступниці голови. Її діяльність у цій організації відображала прагнення українських жінок не лише підтримувати культурні й соціальні ініціативи, але й активно впливати на процеси державотворення.

Протягом 1920-х років Л. Старицька-Черняхівська працювала у Всеукраїнській академії наук, що свідчить про

її включеність у науково-культурне середовище того часу. Вона підтримувала контакти з провідними діячами інтелігенції, брала участь у розвитку академічних ініціатив, працювала над власними літературними і громадськими проектами [4, с. 161].

Проте політична атмосфера в країні змінювалася, і хвиля репресій не оминула діячів української культури. 14 січня 1930 р. Л. Старицьку-Черняхівську заарештували, звинувативши в участі у вигаданій справі «Спілки визволення України» – масштабної кампанії радянської влади, спрямованої на придушення українського національного руху. Її допитували у харківській в'язниці на Холодній Горі, піддаючи психологічному та фізичному тиску. Ця сторінка життя письменниці стала трагічним символом долі цілого покоління української інтелігенції, яке зазнало переслідувань, ув'язнень і знищення в роки сталінського терору.

Життя Л. Старицької-Черняхівської є прикладом надзвичайної сили характеру і відданості національній справі. Вона поєднувала у собі письменницю, громадську діячку, організаторку культурних і соціальних ініціатив, жінку, яка не боялася брати відповідальність у складні часи. Її шлях – це віддзеркалення боротьби української інтелігенції за право народу бути почутим, мати свою мову, культуру і державу.

Вероніка Черняхівська – донька О. Черняхівського та Л. Старицької-Черняхівської – зростала в атмосфері, де поєднувалися медичні традиції родини Черняхівських і культурно-громадська місія роду Старицьких. У дитячі роки Вероніка мала нагоду спілкуватися з дідом і бачити на власні очі постаті, які

формували українську культуру й науку: Миколу Лисенка, Лесю Українку, Михайла Грушевського, Бориса Грінченка, Володимира Самійленка, Михайла Коцюбинського, Івана Франка. Ці зустрічі залишили глибокий слід у її пам'яті й стали духовним підґрунтям для формування особистості, вихованої в національно свідомому середовищі [2].

Отримавши ґрунтовну домашню освіту, вона навчалася в Другій українській гімназії імені Кирило-Мефодіївського братства, яку закінчила 1 червня 1918 р. із золотою медаллю. Її успішність була не лише показником особистої наполегливості, а й свідченням високого рівня навчального закладу, який підтримувала українська громада. У 17 років вона пережила своє перше велике почуття – 25 квітня 1917 р., у день народження, зустріла молодого офіцера Костя (Коку) Велігорського. Коротке й світле кохання завершилося трагедією: наприкінці року він вирушив на фронт і загинув, залишивши лише кілька листів із освідченням.

Прагнучи продовжити освіту, Вероніка вступила до Київського інституту народного господарства, де здобула фах інженера-економіста, одночасно відвідуючи курси іноземних мов. Це свідчило про її прагнення до європейського рівня освіченості, яке підтримували батьки, що вбачали в культурі та знаннях шлях для розвитку українського суспільства. Її діяльність у Наркоматі охорони здоров'я на посаді референтки-перекладачки стала прямим відображенням сімейної медичної традиції: вона супроводжувала батька у відрядженнях до Німеччини, працювала над перекладами й брала участь у міжнародних контактах, що було важливим у процесі інтеграції

української науки й медицини у світовий контекст.

Однак 1920–1930-ті роки стали випробуванням для всієї родини Черняхівських. Осінь 1929 р. принесла перший удар: Вероніку заарештували у справі «Спілки визволення України». Хоча через кілька місяців її звільнили, це не означало завершення переслідувань – натомість арештували її батька й матір. Родина, що присвятила своє життя служінню медичній науці, культурі й розвитку української державності, стала жертвою тоталітарного режиму [2].

Другий арешт, 8 січня 1938 р., став для Вероніки фатальним. Тепер її звинуватили у шпигунстві на користь Німеччини. У Лук'янівській в'язниці вона зазнала нелюдських тортур. Сучасники розповідали, що жорстокість слідчих була настільки страшною, що молода жінка не витримала й зазнала психічного зриву. 22 вересня 1938 р. радянський «суд» виніс вирок – розстріл, який було виконано того ж дня.

Родині повідомили неправду – ніби Вероніку заслали до Сибіру. Її мати, Л. Старицька-Черняхівська, роками шукала доньку у віддалених таборах, та ці пошуки були марними. Повернувшись до Києва, вона застала смертельно хворого чоловіка і зруйноване життя [5].

Доля В. Черняхівської є не лише особистою трагедією, а й символом знищення цілого покоління української інтелігенції, серед якої родина Черняхівських займала особливе місце. Її біографія демонструє, як тісно поєднувалися медична та наукова діяльність батька, культурно-громадська місія матері й виховання доньки в українознавчому дусі. Життя Вероніки, обірване сталінським терором, підкреслює, наскільки цінним

і водночас крихким був внесок родини Черняхівських у формування української національної ідентичності, науки й культури.

Висновки. Отже, діяльність родини Черняхівських розкриває багатогранні аспекти українознавчого контексту того часу, демонструючи перехід від розрізнених патріотичних почуттів до системної розбудови національної ідентичності та державності. Насамперед вони були яскравим прикладом формування національно свідомої інтелігенції, яка, на відміну від попередніх поколінь, не обмежувалася лише етнографічним інтересом до України. Черняхівські поєднували високий професіоналізм у своїй медичній галузі з глибокою національною ідентичністю та чітким прагненням до української державності. Їхній дім був не просто місцем проживання, а осередком, де формувалися ідеї, обговорювалися стратегії та консолідувалися сили українського руху. Ця інтелігенція розуміла, що без власної держави, мови та культури українська нація не зможе повноцінно розвиватися.

Родина Черняхівських є унікальним прикладом самовідданого служіння Україні. Їхня професійна діяльність у галузі медицини нерозривно перепліталася з активною громадською та українознавчою роботою, спрямованою на розвиток української науки, культури та державності. Вони були не лише лікарями і науковцями, а й патріотами, які своїм життям і діяльністю засвідчили незламність українського духу та прагнення до свободи. Вивчення їхньої спадщини є надзвичайно важливим для розуміння історії українського національного відродження та формування сучасної української ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віленський, В. Олександр Черняхівський: терновий вінець замість лаврового вінка. *День*. 2013. № 107–108. С. 10.
2. Ольга Гураль. «В душі людини я бачу вічність...»: трагічна доля Вероніки Черняхівської. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1139-olha-hural-v-dushi-liudyny-ia-bachu-vichnist-trahichna-dolia-veroniky-cheraniakhivskoi> (дата звернення: 01.08.2025).
3. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження М. С. Грушевського (Київ, 27–28 червня 2024 р.). *Тези доповідей*. Київ, 2024. С. 56. URL: https://ndiu.knu.ua/images/2024/tezy_24.pdf
4. Пазюра, Н. В. Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ, 2012. Т. 9: Прил. С. 811.
5. Верстюк, В., Осташко, Т. Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна. *Діячі Української Центральної Ради*: біографічний довідник. Київ, 1998. С. 160–162.
6. Короленко, В. В. Черняхівський Олександр Григорович. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ, 2025. URL: <https://esu.com.ua/article-889445> (дата звернення: 01.08.2025).

REFERENCES

1. Vilenskyi, V. (2013). Oleksandr Chernyakhivskiy: a Crown of Thorns instead of a Laurel Wreath. *Den*. No. 107–108, 10 p. [in Ukr.]
2. Olga Hural. "In the Human Soul I See Eternity...": the Tragic Fate of Veronika Cherniakhivska. [online] Available: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1139-olha-hural-v-dushi-liudyny-ia-bachu-vichnist-trahichna-dolia-veroniky-cheraniakhivskoi> [Accessed 01 Aug. 2025]. [in Ukr.]
3. Proceedings of the International

- Academic Conference Dedicated to the 150th Anniversary of the Birth of M. S. Hrushevskyi (Kyiv, 27–28 June 2024). *Abstracts of Papers*. Kyiv, 56 p. URL: https://ndiu.knu.ua/images/2024/tezy_24.pdf [in Ukr.]
4. Paziura, N. (2012). Starytska-Cherniakhivska, Liudmyla Mykhailivna. *Encyclopaedia of the History of Ukraine*: in 10 Vols. Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine. Kyiv, Vol. 9: App. 811 p. [in Ukr.]
5. Verstiuk, V., Ostashko, T. (1998). Starytska-Cherniakhivska Liudmyla Mykhailivna. *Figures of the Ukrainian Central Rada: A Biographical Handbook*. Kyiv, 1998. pp. 160–162. [in Ukr.]
6. Korolenko, V. (2025). Oleksandr Hryhorovych Cherniakhivskyi. *Encyclopaedia of Modern Ukraine*. NAS of Ukraine, Shevchenko Scientific Society. Kyiv. [online] Available at: <https://esu.com.ua/article-889445> [Accessed 01 Aug. 2025]. [in Ukr.]

Summary

PROFESSIONAL AND PUBLIC ACTIVITIES OF THE KYIV MEDICAL FAMILY CHERNIAKHIVSKY IN THE UKRAINIAN STUDIES CONTEXT

Bohdan KHAIETSKYI

orcid.org/0009-0003-7567-275X

postgraduate student of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: bkhaietskyi@gmail.com

The relevance of the research. The history of Ukrainian national identity, science and culture is inextricably connected to figures who not only worked in their professional field, but also devoted their lives to the promotion of the Ukrainian statehood idea. One of such prominent families was the Cherniakhivsky family, whose activities at the turn of the 19th–20th centuries became an important factor in the development of the Ukrainian cultural and scientific space. The importance of the study is due to the complex formulation of the problem: on the one hand, consideration of all spheres of activity of representatives of the Cherniakhivsky family, and on the other, clarification of their integral contribution to the formation of a nationally conscious intelligentsia and its role in the Ukrainian studies movement. This task is relevant from both a scientific and practical perspectives: modern Ukraine, facing the challenges of war and cultural resistance, needs to be aware of historical examples of commitment to the national idea and the preservation of the intellectual heritage that forms the foundations of the present.

The **purpose** of the article is to analyze the professional, public, cultural, and educational activities of the Cherniakhivsky family to clarify its integral contribution to the development of Ukrainian science, culture, and state ideas.

Conclusions. The activities of the Cherniakhivsky family reveal the multifaceted aspects of the Ukrainian studies context of that time, demonstrating the transition from disparate patriotic feelings to the systematic development of national identity and statehood. First of all, they were a vivid example of the formation of a nationally conscious intelligentsia. The Cherniakhivsky family is a unique example of selfless service to Ukraine. Their professional activities in the field of medicine were inextricably intertwined with active

public and Ukrainian studies work aimed at the development of Ukrainian science, culture and statehood. They were not only doctors and scientists, but also patriots who, through their lives and activities, showed the Ukrainian spirit and the desire for freedom. The study of their heritage is critical for understanding the history of the Ukrainian national revival and the formation of modern Ukrainian identity.

Keywords: Cherniakhivsky family, medical science, St. Volodymyr's University of Kyiv, Ukrainian Revolution of 1917–1921, national identity.

Отримано редакцією / Received: 18.11.25

Прорецензовано / Revised: 05.12.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.26